

Janusz Górecki

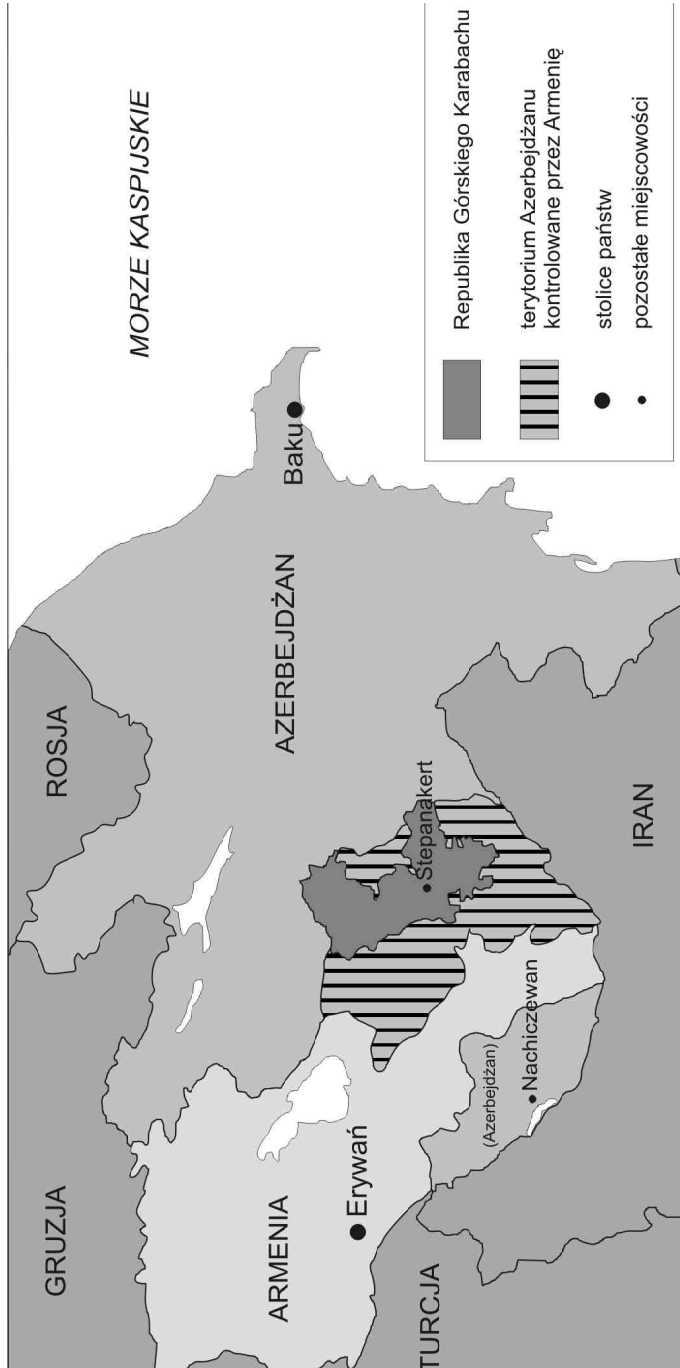
Krajobraz sakralny Górskiego Karabachu

1. Wprowadzenie

Przecieżm zaineresowania autora w niniejszym artykule są wybrane elementy krajobrazu sakralnego Górskiego Karabachu, ze szczególnym uwzględnieniem ormiańskich monasterów.

Górski Karabach (orm. Lerrnajin Gharabagh, azer. Dağlıq Qarabağ) to obszar na Zakaukaziu, będący przedmiotem sporu pomiędzy Armenią a Azerbejdżanem. Nazwa Karabach pochodzi z języków: tureckiego i perskiego¹. Tureckie słowo Karabach jest bezpośrednim tłumaczeniem perskiego Bagh-e-Siah, które oznacza „czarny ogród”. Był to geograficzny termin używany w średniowieczu przez Persów dla określenia jednej z prowincji Armenii². Nazwa pierwszy raz pojawiła się w źródłach gruzińskich i perskich w XIII i XIV w.³ Ormiańską nazwą regionu jest Artsakh, który pochodzi zapewne od określenia Sartsakh, znaczącego „góry i lasy”. Powyższe słowa (sar w języku ormiańskim oznacza górę, tsakh lasy) bardzo dobrze charakteryzują krajobraz Górskiego Karabachu. Znaczną część omawianego regionu zajmują bowiem zalesione tereny górskie, z najwyższym szczytem Mrav, o wysokości 3 340 m n.p.m.

Górski Karabach zajmuje powierzchnię około 4400 km² i oficjalnie jest częścią Azerbejdżanu, jednak w rzeczywistości kontrolowany jest przez miejscowych Ormian i stanowi *de facto* niezależną republikę ze stolicą w Stepanakert. Niepodległość republiki proklamowano w 1991 r. Nie jest ona uznawana przez żadne państwo na świecie. Republika Górskiego Karabachu cieszy się jednak życzliwością władz Armenii. Warto zaznaczyć, że pod kontrolą wojsk ormiańskich znajduje się również obszar pomiędzy Górkim Karabachem a Armenią i niektóre terytoria na wschód od Karabachu (ryc. 1). Osiągnięcie kompromisu w sprawie statusu Górskiego Karabachu będzie w najbliższych latach bardzo trudne, ponieważ Azerowie podkreślają konieczność utrzymania jedności terytorialnej kraju (Górski Karabach formalnie wciąż jest częścią Azerbejdżanu), Ormianie natomiast nie widzą innego wyjścia z sytuacji jak tylko faktyczne uznanie państwowości Górskiego Karabachu, najlepiej w ścisłym powiązaniu z Republiką Armenii.

Ryc. 1.
Położenie Górskiego Karabachu

Źródło: opracowanie własne.

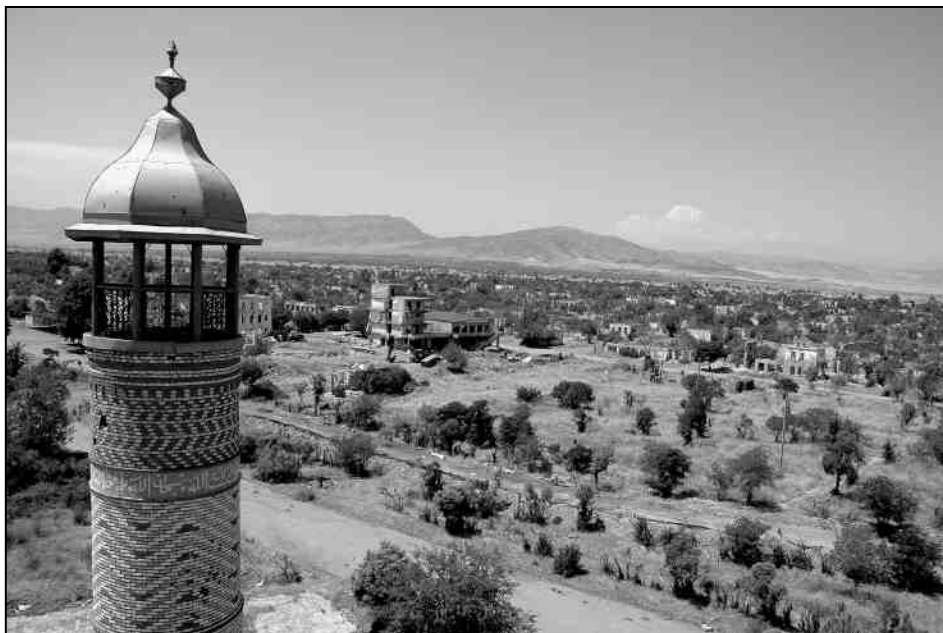
W starożytności terytorium Artsakh stanowiło część Wielkiej Armenii, a także wchodziło w skład sąsiedniego królestwa Kaukaskiej Albanii. Oba państwa toczyły ze sobą wówczas walki o obszar dzisiejszego Górskiego Karabachu. Ogromny wpływ na kulturę Ormian wywarło przyjęcie chrześcijaństwa przez Armenię w 301 r. (według najnowszych badań w 314 r.). W IV i V w. znaczna część ludności Karabachu została chrześcijanami, dzięki działalności misyjnej Apostolskiego Kościoła Ormiańskiego. Autochtoniczna ludność stopniowo zasymilowała się z narodem ormiańskim. Pod względem wyznaniowym chrześcijanie na opisywanym obszarze należeli wówczas do Kościoła Albańskiego (nazwa wywodząca się od Kaukaskiej Albanii). Według starożytnych i średniowiecznych źródeł ormiańskich Kościół Albański został założony w IV w. przez katolikosa Grzegorza Oświeciciela, pierwszego patriarchę Kościoła Ormiańskiego. W późniejszym czasie został włączony w struktury Apostolskiego Kościoła Ormiańskiego. Współczesne źródła azerskie wskazują natomiast na pochodzenie Kościoła Albańskiego od struktur jerozolimskich, bądź syryjskich⁴.

Apogeum sporu o Górski Karabach stanowił konflikt zbrojny z lat 1988-1994, który doprowadził do wielu istotnych zmian, w tym składu etnicznego omawianego obszaru. Według spisu ludności z 1989 r., na opisywanym obszarze mieszkało 192 tys. ludzi, z czego 76% to Ormianie a 23% Azerowie. Działania wojenne doprowadziły do emigracji mniejszości azerskiej, w wyniku której Górski Karabach oraz tereny położone w stronę granicy z Armenią stały się po wojnie niemal jednolite etnicznie. Współcześnie Górski Karabach zamieszkuje 138 tys. osób, z których 95% to Ormianie. Zdecydowana większość z nich należy do Apostolskiego Kościoła Ormiańskiego. Mniejszości wyznaniowe to: prawosławni, ewangelicy oraz żydzi⁵.

Warto wspomnieć o widocznych do dzisiaj zniszczeniach wojennych, wśród których wyróżniają się te w miejscowości Aghdam, przed wojną liczącej 50 tys. azerskich mieszkańców, a obecnie stanowiącej „morze ruin” (fot. 1), zamieszkałe przez około 500 ludzi. W centralnym punkcie dawnego miasta znajduje się zrujnowany meczet, którego wnętrze stanowi obecnie schronienie dla bydła (fot. 2).

2. Sytuacja wyznaniowa na terenie Górskiego Karabachu

Począwszy od lat 30. do końca lat 80. XX w., z powodu represji władz komunistycznych Apostolski Kościół Ormiański na terytorium Górskiego Karabachu nie funkcjonował. Odbudowa diecezji Artsakh rozpoczęła się w 1989 r. i możliwa była dzięki zapoczątkowaniu w tym czasie ruchów niepodległościowych na omawianym terenie⁶. Obecnie na terytorium Górskiego Karabachu czynnych jest 17 kościołów, posługę kapłańską na omawianym terenie odbywa 10 księży⁷. Religijnym centrum Karabachu pod względem administracyjnym jest niewielkie miasto Shushi, określane jako historyczna, kulturalna stolica omawianego regionu. Znajdują się tu: siedziba arcybiskupa odnowionej diecezji Artsakh (jest nim od 1989 roku Pargev Martirosian), centrum informacyjne Apostolskiego Kościoła Ormiańskiego oraz Kościelne Centrum Kultury. Z powodu emigracji ludności azerskiej, nie funkcjonuje żaden z zachowanych na omawianym terenie meczetów.

Fot. 1.
Zniszczone miasto Aghdam widziane z minaretu miejscowego meczetu
(fot. O. Glembek)

3. Zabytki religijne na terenie Górskiego Karabachu

Na terytorium Górskiego Karabachu zachowało się ponad 2 tys. ormiańskich zabytków architektonicznych, wśród których większość stanowią: kościoły, monastera oraz chaczary (kamienne płyty z krzyżem ormiańskim). Ilość zabytkowych chaczarów na omawianym obszarze szacowana jest na około 1,3 tys. Ponadto, na terenie Górskiego Karabachu znajduje się około 7,6 tys. kilkusetletnich tekstów w starożytnym języku ormiańskim zwanym grabar, wyrzeźbionych głównie w ścianach kościołów i monasterów, a także na chaczarach. Praktyka tworzenia tekstów na ścianach budynków sakralnych rozwinęła się w unikalną formę sztuki. Najwybitniejsze dzieła tego typu na terenie Górskiego Karabachu można znaleźć na ścianach kościołów w monastyrach Dadivank oraz Gandzasar. Wartość historyczną posiadają również zachowane na omawianym obszarze meczety, jednak z powodu sytuacji politycznej wszystkie popadły w ruinę. Do najbardziej interesujących architektonicznie świątyń muzułmańskich w Górskim Karabachu należą XIX-wieczne meczety w Aghdam oraz Shushi.

3.1. Shushi i Stepanakert

Shushi (azer. Şuşa) powstało w połowie XVIII w. i jest uważane za historyczne i kulturalne centrum Karabachu zarówno przez Azerów jak i Ormian. Przed wojną azersko-ormiańską (1988-1994) Shushi było jedną z kilku miejscowości na terenie Górnego Karabachu, zamieszkałych wspólnie przez obie narodowości (z wyraźną przewagą udziału Azerów)⁸. W mieście widoczne są liczne ślady walk z tego okresu, najczęściej w postaci zrujnowanych i opustoszałych budynków. Obecnie miasto zamieszkuje około 3 tys. osób, głównie ormiańskich uchodźców z innych części Azerbejdżanu⁹. Najważniejszym ormiańskim zabytkiem religijnym w mieście jest katedra Ghazanchetsots, wybudowana w latach 1868-1887. Kolejną ormiańską budowlą sakralną jest kościół Kanach Jham (Zielony Kościół), który według inskrypcji znajdującej się na jego murach, został wybudowany w 1818 r. Obie budowle zostały po wojnie odrestaurowane. W Shushi zachowały się także dwa zrujnowane meczety, z których najcenniejszą wartość historyczną przedstawia meczet Ashagi Govhar Aga, wybudowany w 1768 r. a przebudowany w 1883 r.¹⁰

W znajdującym się w pobliżu Stepanakercie (azer. Xankəndi), liczącej około 40 tys. mieszkańców stolicy Republiki Górnego Karabachu, dopiero w 2006 r. rozpoczęto budowę kościoła, co jest efektem powstania tego miasta w czasach sowieckich. Wierni Apostolskiego Kościoła Ormiańskiego z braku budowli sakralnej uczęszczają na nabożeństwa odbywające się w budynku miejscowego Domu Kultury.

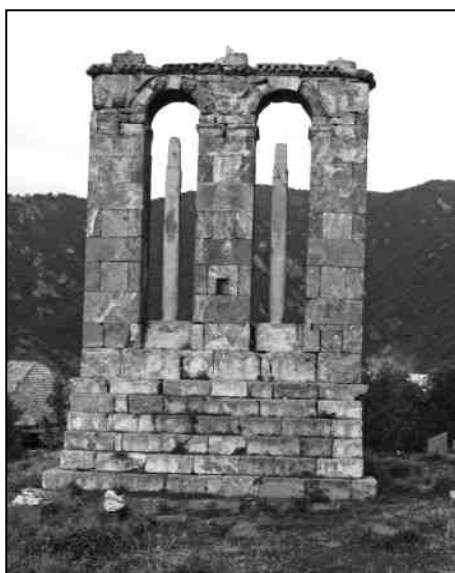
Fot. 2.
Meczet w Aghdam (fot. J. Górecki)

3.2. Chaczkary

Chaczkar to pionowa, kamienna płyta z bogatą ornamentyką w postaci krzyża ormiańskiego jako głównego motywu oraz wzorów geometrycznych i inskrypcji (fot. 3). Dosłowne znaczenie słowa chaczkar to „krzyż – kamień”. Krzyż ormiański ma specyficzną formę charakteryzującą się jego podwójnym zakończeniem. Jest to tzw. „kwitnący krzyż”, ponieważ według ormiańskiej tradycji krzyż, na którym Chrystus poniósł śmierć, oplotły pędy roślin¹¹. Motywy roślinne nawiązują ponadto do rajskiego drzewa życia.

Fot. 3.
Chaczkary w monasterze Dadivank
(fot. J. Górecki)

Fot. 4.
Stele w miejscowości Odzun w Armenii
(fot. J. Górecki)

Chaczkary wznoszono najczęściej z powodów wotywnych: za zbawienie duszy zmarłej lub żyjącej osoby. Pełniły także rolę nagrobków stawianych zawsze w miejscu nóg zmarłego. Innymi powodami wznoszenia chaczkarów były również: chęć upamiętnienia zwycięskiej bitwy, budowy kościoła. Chaczkary stawiano także jako formę ochrony przed klęskami żywiołowymi. Warto podkreślić, że wznoszenie chaczkarów miało rozszerzyć wpływy istniejącej sfery sacrum. Za miejsca święte uważano świątynie i otaczające je tereny, które stawiano w opozycji do sfery świeckiej. Wznoszenie chaczkarów miało łagodzić „konflikty” między wspomnianymi sferami¹².

Kompozycja chaczkarów związana jest ściśle z ideologiczno-religijnymi i kulturowymi procesami jakie miały miejsce na terytoriach ormiańskich od IV do VII w. Po przyjęciu chrześcijaństwa przez Armenię w początkach IV w., zaczęto wznosić czworoboczne filary lub kolumny, na których znajdowały się krzyże. Pomniki w formie steli miały wysokość od dwóch do ośmiu metrów i z każdej strony były pokryte płaskorzeźbami (fot. 4). Ustawiano je na sześciennych bazach i zwieńczano kapitelami z motywem krzyża. Z czasem tradycyjne jedno- lub dwusłupowe pomniki zaczęły ewoluować ku formie stojącej płyty. Od połowy IX wieku forma steli została zastąpiona przez chaczkary. „Największy rozkwit sztuka rzeźbienia chaczkarów osiągnęła w okresie XII-XIV w., kiedy to filigranowe plecionki, kute w masywnych płytach z tufu wulkanicznego lub bazaltu, zaczęły przypominać misterny haft (chaczkary igielkowe). Chaczkary miały wysokość od 0,5 do 3,5 metra, umieszczano je na prostopadłościennej podstawie, kierując część frontową z krzyżem w kierunku zachodnim”¹³.

Warto podkreślić, że również forma krzyża ormiańskiego podlegała na przestrzeni wieków przekształceniom (fot. 5), stąd krzyże na chaczkarach nieraz znacząco różnią się od siebie. Największym skupiskiem chaczkarów na obszarze Górskiego Karabachu jest Tzera Nahatak, w pobliżu wsi Badara¹⁴.

4. Monastery Górskiego Karabachu

4.1. Gandzasar

Pierwszą z otwartych na nowo budowli sakralnych był w 1989 r. jeden z najważniejszych monasterów Górskiego Karabachu i całego historycznego terytorium Armenii – kompleks klasztorny Gandzasar. Określany jest on jako duchowe centrum Górskiego Karabachu. Według A.L. Yakobsona Gandzasar można nazwać encyklopedią ormiańskiej architektury¹⁵. Monaster zbudowany z lokalnego, wulkanicznego surowca budowlanego na wysokim wzgórzu w pobliżu wioski Vank, dominuje nad okolicznymi terenami. Nazwę Gandzasar można tłumaczyć jako „górski skarb” od słów „gandz” (co znaczy w języku ormiańskim „skarb”) oraz „sar” („góra”). Kompleks składa się z kościoła, budynków mieszkalnych i służbowych oraz dwupiętrowej szkoły wzniesionej w XIX w. Główna budowla w obrębie monasteru, kościół pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela, powstał w latach 1216-1238. Miejscowi wierzą, że monaster został wybudowany na miejscu dawnego sanktuarium, w którym znajdowała się łódź wiosłowa należąca do św. Jana Chrzciciela a sprowadzona z Palestyny na terytorium Artsakh po jednej z krucjat. Według innej legendy, w kościele znajduje się umieszczona pod ołtarzem głowa św. Jana Chrzciciela. Kościół jest ozdobiony cennymi płaskorzeźbami, przedstawiającymi m.in. ukrzyżowanie Chrystusa oraz Adama i Ewę. Na ścianach kościoła znajduje się ponadto około 150 tekstów wyrzeźbionych w starożytnym języku ormiańskim. Monaster Gandzasar reprezentuje średniowieczny styl ormiańskiej architektury zwany „stylem Gandzasar”. Dwa inne ważne ormiańskie kompleksy klasztorne: Hovhannavank i Harich, zlokalizowane kilkaset kilometrów od Górskiego Karabachu, charakteryzują się detalami architektonicznymi zapożyczonymi z Gandzasar. Świadczy to niewątpliwie o wysokiej randze opisywanego monasteru. Kom-

Fot. 5.
Krzyż ormiański z IV wieku n.e.
w kościele w Odzun w Armenii
(fot. J. Górecki)

Ryc. 2.
Położenie omawianych monasterów
na terytorium Górskiego Karabachu

pleks klasztorny Gandzasar jest również znany jako centrum ormiańskiego ruchu niezależności w XVIII w., który zapoczątkowany został przez księcia z Artsakh¹⁶. Warto dodać, że od około 1400 r. do 1816 r. Gandzasar był siedzibą patriarchy Wschodniej Armenii¹⁷. W czasie wojny azersko-ormiańskiej monaster ucierpiał w wyniku azerskich bombardowań, jednak w kolejnych latach przeprowadzono prace renowacyjne, odbudowując uszkodzone części kompleksu. Do niedawna do Gandzasar prowadziła bardzo zniszczona droga, którą w ostatnich latach odremontowano, co znacznie poprawiło dostępność komunikacyjną monasteru. Monaster Gandzasar odwiedza dziennie kilkadziesiąt osób, z których znaczną część stanowią Ormianie należący do licznej, kilkumilionowej ormiańskiej diaspory.

4.2. Amaras

Monaster Amaras został założony około 330 r. przez św. Grzegorza Oświeciciela. W V w. św. Mesrop Mashtots – twórca ormiańskiego alfabetu, założył w monasterze Amaras pierwszą ormiańską szkołę religijną. Nowy alfabet najpewniej właśnie tutaj znalazł swoje pierwsze zastosowanie. Monaster był w trakcie swojego istnienia wielokrotnie niszczone w wyniku najazdów arabskich, perskich, mongolskich i otomańskich. Ostatnie zniszczenia monasteru miały miejsce w 1992 r., w wyniku ataku wojsk azerskich. Kolejne odbudowy sprawiły, że opisywany obiekt nie zachował swojego pierwotnego charakteru (znajdujący się na terenie monasteru kościół św. Grzegorza wybudowano w XIX w.). Najstarszą i najważniejszą częścią kompleksu jest pochodzące z IV w. mauzoleum św. Grzegorza, wnuka św. Grzegorza Oświeciciela. W przeciwieństwie do większości monasterów Karabachu, Amaras został wybudowany nie w górskim ale na równinnym terenie. Po siedemdziesięciu latach przerwy, kościół św. Grzegorza w monasterze Amaras zaczął ponownie funkcjonować w 1989 r.

4.3. Yerits Mankants

Jednym z najpiękniej położonych, ale i najtrudniej dostępnych monasterów w Górskim Karabachu jest kompleks klasztorny Yerits Mankants z XVII w. Główną budowlą monasteru jest trzynawowy kościół wybudowany z białawego kamienia. Wi-

Wizyta w monasterze może być utrudniona z dwóch względów: po pierwsze kompleks znajduje się na wysokości ponad 1800 m n.p.m. i nie prowadzi do niego utwardzona droga, po drugie znajduje się on w strefie militarnej (kilka kilometrów dalej w kierunku północnym położone są tereny zajęte przez wojska azerskie). Wizyta w nim uwarunkowana jest otrzymaniem stosownych zezwoleń.

4.4. Dadivank

Monaster Dadivank jest największym kompleksem klasztornym na obszarze Górskiego Karabachu. Położony jest na jego północno-zachodnim krańcu. Historycy uważają, że kompleks Dadivank, składający się z ponad 20 budowli o charakterze sakralnym i świeckim, był najokazalszym monasterem na terytorium całej średnio-wiecznej Armenii. Największą z budowli kompleksu jest kościół św. Dadi, ukończony w 1214 r. Według legendy monaster został założony pod koniec I wieku i nazwany imieniem św. Dadi, jednego z uczniów św. Judy. Grób św. Dadi został w czerwcu 2007 r. odkryty przez archeologów na terenie monasteru¹⁸. Jeśli odkrycie zostanie potwierdzone, oznaczać to będzie, że Dadivank jest najstarszym monasterem w całym Karabachu. Według arcybiskupa Artsakh odkrycie relikwii jednego z pierwszych głosicieli chrześcijaństwa na omawianym obszarze przyczyni się do zwiększenia się liczby pielgrzymów odwiedzających Dadivank. Powtórna konsekracja monasteru Dadivank miała miejsce w 1994 r. i od tego czasu znajduje się on na liście czynnych monasterów diecezji Artsakh. Większość budowli wchodzących w skład kompleksu klasztornego została w ostatnich latach odrestaurowana.

4.5. Pozostałe monastery

Poza opisanymi powyżej kompleksami klasztornymi do innych godnych uwagi monasterów na terenie Górskiego Karabachu należą: Gtichavank (1241-1246), Khadavank (1188-1204), Vankasar (nieznana data budowy; styl architektoniczny budowli monasteru wskazuje, że mógł on powstać w VII w.), Gaghivank (XIII w.), Tzitzernavank (IV w.), Getamej (VII w.), Targmanchats (X w.), Okhta-Trne (VII w.), Hakob (VIII w.), Kusanats Anapat (XVII w.), Khatravank (X-XI w.), Yeghishe Arakyl (V-XIII w.) .

5. Ruch turystyczny na terenie Górskiego Karabachu

Zdecydowaną większość wśród osób odwiedzających Górski Karabach w celach turystycznych stanowią Ormianie zamieszkujący Republikę Armenii oraz członkowie ormiańskiej diaspory. Warto zaznaczyć, że nie obejmuje ich obowiązek wizowy. Brak jest dokładnych danych na temat liczby Ormian odwiedzających omawiany obszar w celach turystycznych. Według Ministerstwa Spraw Zagranicznych Republiki Górskiego Karabachu, w 2006 r. omawiany obszar odwiedziło około 5 tys. obywateli państw innych niż Armenia, z czego 70% stanowili turyści¹⁹. Najwięcej odwiedzających przybyło ze Stanów Zjednoczonych (1120 osób), następnie z Rosji

(800 osób), Francji (464 osób), Kanady (267 osób), Iranu (250 osób) oraz Niemiec (210 osób). Należy podkreślić, że powyższe dane dotyczą jedynie osób, które zarejestrowały się w MSZ Republiki Górskiego Karabachu (ze względu na obowiązek posiadania wizy i rejestracji swojego pobytu). Szacuje się, że ogólna liczba turystów zagranicznych odwiedzających Górski Karabach jest większa, nie przekracza jednak 7 tys. osób rocznie.

Głównym celem wizyt, zarówno uczestników wycieczek grupowych jak i turystów indywidualnych, jest monaster Gandzasar. Pozostałe obiekty sakralne są odwiedzane przez kilkakrotnie mniejszą liczbę turystów. Ważnym czynnikiem wpływającym na taki stan rzeczy jest słaba dostępność komunikacyjna licznych monasterów.

Grupowe wyjazdy do Górskiego Karabachu mają w swojej ofercie agencje turystyczne działające w Erywanii. Pobyt na opisywanym obszarze ogranicza się jednak do dwóch dni, podczas których turyści odwiedzają zazwyczaj jedynie Gandzasar, Shushi oraz Stepanakert.

Warto wspomnieć o zapoczątkowanym w ubiegłym roku projekcie Janapar, którego celem jest m.in. wyznakowanie szlaków turystycznych mających połączyć ważniejsze atrakcje turystyczne Górskiego Karabachu, w tym większość monasterów.

Faktem wpływającym na niewielką liczbę turystów odwiedzających Górski Karabach jest niewątpliwie postrzeganie tego obszaru jako niebezpiecznego. Należy jednak podkreślić, że pomimo wciąż nieustabilizowanej sytuacji politycznej, poziom zagrożenia na omawianym obszarze można obecnie określić jako niski i nie odbiegający od sytuacji w Armenii.

Przypisy:

¹ *Regions and territories: Nagorno-Karabakh* [na:] http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/country_profiles/3658938.stm.

² *Nagorno Karabakh: Accent On History* [na:] <http://www.cilicia.com/History>.

³ *Nagorno-Karabakh* [na:] <http://en.wikipedia.org/wiki/Nagorno-Karabakh>.

⁴ *Христианство Кавказской Албании* [na:] <http://www.karabakh-doc.azerall.info/ru/azerpeople/ap033.htm>.

⁵ *Country Overview* [na:] http://www.nkrusa.org/country_profile/overview.shtml.

⁶ Dążenia niepodległościowe Górskiego Karabachu były przyczyną wybuchu wojny azersko-ormiańskiej.

⁷ *Religion* [na:] <http://www.nkr.am/eng/facts/religion.htm>.

⁸ E. Amirbayov, *Shusha's Pivotal Role in a Nagorno-Karabagh Settlement* [w:] B. Shafer (red.), *Policy Brief*, 6, Cambridge, MA: Caspian Studies Program, Harvard University, 2001.

⁹ *Shusha Armenians Recall Their Bittersweet Victory* [na:] <http://www.iwpr.net>.

¹⁰ *Encyclopedia & Glossary* [na:] <http://shusha.aznet.org>.

-
- ¹¹ *Armenia – kamienie silniejsze niż człowiek* [na:] <http://www.armenia-album.pl/>.
- ¹² *The Origins of Khachkar* [na:] <http://www.khachkar.am/en/origins/>.
- ¹³ *Armenia – kamienie silniejsze niż człowiek* [na:] <http://www.armenia-album.pl/>.
- ¹⁴ *A Brief History of the Art and Architecture of Artsakh – Nagorno Karabach* [na:] <http://www.nkrusa.org/>.
- ¹⁵ A. L. Yakobson, *From the History of Medieval Armenian Architecture: the Monastery of Gandzasar, The Studies of Cultural History of the Peoples of the East, Moscow-Leningrad 1960, s. 144-158.*
- ¹⁶ *Gandzasar Monastery* [na:] <http://www.cilicia.com/Gandzasar.htm>.
- ¹⁷ Hewsens, Robert H., *Armenia: a historical atlas*, The University of Chicago Press, Chicago 2001, s. 159.
- ¹⁸ *The Grave of St. Dadi – the Disciple of Apostle St. Thaddeus was Discovered in Dadi-vank Monastery* [na:] <http://www.psalmstours.com>.
- ¹⁹ *Nagorno-Karabakh Sees Surge In Foreign Tourists* [na:] <http://www.armeniadiaspora.com>.

The sacred landscape of Nagorno-Karabakh

(SUMMARY)

In this article the author aims to present selected elements of the sacred landscape of Nagorno-Karabakh with special stress on Armenian monasteries. Nagorno-Karabakh is an area in Transcaucasia, an issue of dispute between Armenia and Azerbaijan. The area is officially part of Azerbaijan, but is actually controlled by local Armenians and is in fact an autonomous republic with its capital Stepanakert.

Over 2 thousand Armenian historic landmarks have survived in Upper Karabakh, mostly churches, monasteries and khachkars (stone steles with Armenian crosses). Among the most interesting monastery complexes in the area are the following: Gandzasar, Dadi-vank, Amaras and Yerits Mankants. Mosques which have survived in this area are also of historical interest. Among the most interesting examples of mosque architecture in Nagorno-Karabakh are 19th-century mosques in Aghdam and Shushi.

The number of tourists visiting Nagorno-Karabakh totals at around 7 thousand annually. The main tourist destination in Nagorno-Karabakh is the monastery in Gandzasar. The numbers of visitors to other sacred buildings are several times lower than the above figure. The small number of tourists visiting Nagorno-Karabakh is probably due to the fact that the region is perceived as not being safe. It should be stressed, however, that despite the continuing political unrest, the area is not really dangerous and the situation is not much different than in Armenia.

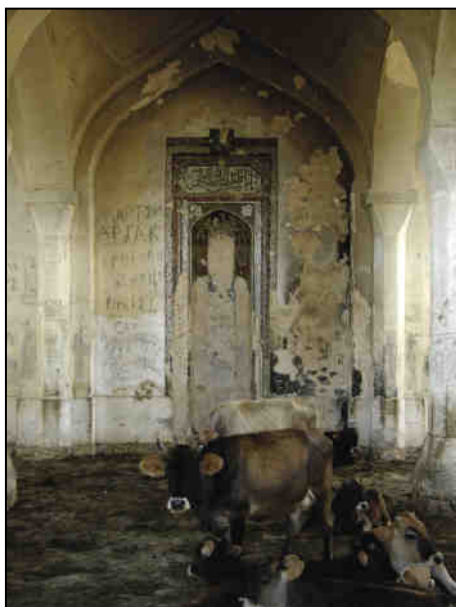
Janusz Górecki, mgr
Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Jagielloński
Kraków

Monaster Gandzasar (fot. J. Górecki)

Monaster Dadivank (fot. J. Górecki)

Przykład desakralizacji – bydło w meczecie w Aghdam (fot. O. Glembek)

Kościół w monasterze Dadivank (fot. J. Górecki)

Monaster Dadivank (fot. J. Górecki)